

Anca Raluca PURCARU

**ELEMENTE DE
COMUNICARE SIMBOLICĂ**

LUMEN
2017

ELEMENTE DE COMUNICARE SIMBOLICĂ
Anca Raluca PURCARU

Copyright Editura Lumen, 2017
Iași, Țepeș Vodă, nr.2

Editura Lumen este acreditată CNCS

edituralumen@gmail.com
prlumen@gmail.com

www.edituralumen.ro
www.librariavirtuala.com

Redactor: Roxana Demetra STRATULAT
Design copertă: Roxana Demetra STRATULAT

Reproducerea oricărei părți din prezentul volum prin fotocopiere, scanare, multiplicare neautorizată, indiferent de mediul de transmitere, este interzisă.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

PURCARU, ANCA-RALUCA

Elemente de comunicare simbolică / Anca Raluca Purcaru. - Iași : Lumen, 2017

ISBN 978-973-166-467-5

316

Cuvânt înainte

„Elemente de comunicare simbolică” este o lucrare care își propune să trateze câteva aspecte importante necesare pasionaților de filosofia artei și filosofia culturii în sens larg, precum și oricărui specialist în comunicare, în mod particular.

Ideea lucrării a apărut în timpul predării cursului cu același nume în cadrul Facultății de Științele comunicării a Universității Apollonia din Iași, ocazie cu care am pregătit o serie de materiale – ghid pentru studenți, care să îi introducă pe aceștia în universul simbolului, metaforei, artei și al comunicării artistice și nondiscursive.

Cartea de față reprezintă un sprijin în învățare pentru studenții anului II ai Facultății de Științe ale Comunicării, dar și o informație de calitate pentru cei ce doresc să se inițieze în tainele comunicării simbolice.

Ideea de suport de curs nu implică un îndemn a nefrecventării cursurilor, după cum lectura acestei cărți nu poate suplini discursul maieutic al profesorului. În interacțiunea vie dintre student și profesor se petrece fenomenul de adaptare a cursului la nevoile studenților, la interesele și pasiunile acestora și, de ce nu, de completare a cursului în funcție de experiența lor. Spre deosebire de materialul scris, prelegerea profesorului este vie. Înțelegerea corespunzătoare a materiei nu poate avea loc decât prin participarea la aceste prelegeri.

Dar suportul de curs poate reprezenta o sursă importantă de informație pentru student și, de aceea, liniile principale ale acestei cărți reprezintă și notele directe ale prelegerilor de „Elemente de comunicare simbolică”. Acestea sunt concentrate în patru capitole.

Primul capitol familiarizează cititorul cu noțiunea de comunicare simbolică, prezentând caracteristicile principale ale simbolului și facilitând înțelegerea structurii metaforice a gândirii umane.

Al doilea capitol este dedicat înțelegerii structurii simbolice a culturii și a tuturor componentelor sale (mit, religie, știință, istorie, artă). Cu alte cuvinte, al doilea capitol arată care este rolul simbolului în toate aspectele vieții culturale.

Cel de-al treilea capitol este dedicat comunicării mitice. Vom redescoperi valențele interpretative ale simbolismului mitic din Antichitatea greacă – prin Platon – până în zilele noastre – în mitologia creațiilor publicitare. Simbolismul mitic nu a murit, iar mitul, ca formă de comunicare,

rămâne relevant pentru cultura umană. Înțeles greșit și într-o formă desacralizată, simbolismul mitic poate cădea în sfera ideologicului.

Ultimul capitol este dedicat comunicării artistice și a structurii simbolice a artei. Comunicarea artistică este esențială în transmiterea de semnificații care se răsfrâng asupra întregii sfere a umanului. De aceea, este prezentat și rolul terapeutic jucat de artă pentru societate, rol asumat din ce în ce mai mult de diferite organizații sau instituții.

În încheiere, vom reveni de la homo aestheticus la homo religiosus prin sfera artisticului care se întrepătrunde cu religia.

La sfârșitul fiecărui capitol am oferit o serie de concluzii și am propus diferite teme pe care studenții să le rezolve individual, urmând să dezbaterem la seminarii cercetările fiecăruia.

Fără a pretinde că am epuizat un subiect atât de amplu, și fără a dori aceasta, scopul lucrării este de a trasa câteva linii directoare în hermeneutica simbolurilor. Urmărind criteriul simplității și în speranța prezentării unei viziuni clare, am ales o serie de autori consacrați. Este vorba despre Ernst Cassirer, Mircea Eliade, Paul Ricoeur, Hans Georg Gadamer. Operele fiecăruia dintre aceștia ne apropie mai mult de înțelegerea rolului simbolului în comunicarea umană. Cartea de față își propune să stârneasă tuturor cititorilor săi curiozitatea de a profunda acest vast domeniu.

Autoarea

1. COMUNICAREA SIMBOLICĂ. NOȚIUNI INTRODUCATIVE

OBIECTIVE ALE UNITĂȚII DE ÎNVĂȚARE:

La sfârșitul capitolului, vei avea capacitatea:

- să înțelegi conceptul de „simbol”;
- să înțelegi conceptul de „metaforă”;
- să înțelegi principalele caracteristici și avantaje ale comunicării de tip metaforic;
- să înțelegi aplicabilitatea terapeutică a comunicării de tip metaforic;
- să formulezi o comunicare de tip metaforic.

1.1.

Semn și simbol – o diferență

Simbolul are, în dicționarul limbii române, mai multe accepțiuni. El este definit ca „semn, obiect, imagine care reprezintă, în mod convențional sau prin analogie, o ființă, o idee, un sentiment”. Simbolul este și un „semn convențional, în știință și tehnică, pentru notarea anumitor noțiuni”. O a treia accepțiune a simbolului este „procedeu stilistic prin care se exprimă o idee abstractă cu ajutorul unui obiect, pe baza unei analogii”.

Noi nu vom aborda simbolul din perspectiva semiotică a purei convenționalități care reduce simbolul la statutul de semn. Pierce consideră că semnul constă în forma sa fizică asociată unui concept mental. Acest concept mental, la rândul său, este un mod de a înțelege realitatea externă. Simbolul, alături de icon, index și simbol, este una dintre cele trei categorii de semne identificate de semiotician. Iconul se aseamănă cu obiectul (o fotografie, o hartă, interjecțiile), indexul este un semn a cărei existență este în directă conexiune cu obiectul în cauză (Fumul este index pentru foc), iar simbolul este un semn a cărui conexiune cu obiectul este o problemă de convenție, înțelegere mutuală sau regulă (crucea roșie).

O altă perspectivă asupra simbolului - și cea pe care o îmbrățișăm - este cea oferită de hermeneutică. Aceasta ne permite să distingem între semn și simbol. Dacă semnul are un sens univoc (are o singură semnificație), simbolul cunoaște mai multe semnificații. Ideea de convenționalitate a simbolului l-ar reduce pe acesta la un singur sens- cel convențional.

Dar, dacă există o convenționalitate a simbolului, aceasta este posibilă în virtutea polivalenței sensurilor pe care o cunoaște simbolul. Să analizăm definiția oferită de Scriban simbolului: „figură sau semn destinat să reprezinte o idee morală. De exemplu, câinele este simbolul fidelității.” Un alt exemplu ar fi verigheta - simbolul căsătoriei. Legătura dintre perfecțiunea cercului și comuniunea din cadrul căsătoriei care transformă soții

Într-un întreg este mai puțin evidentă decât uzul tradițional al verighetei, dar este semnificația care o justifică. În absența legăturii dintre cerc și întreg, dintre cerc și perfecțiune, fără ecourile unui Mit al Androgenului, nici nu am folosi verigheta ca marcă a mariajului. La fel, peștele este simbolul creștinismului. Pe lângă obiectele simbolice, vom adăga și acțiunile cu valoare simbolică, adică acele acțiuni care implică o altă semnificație decât cea obișnuită; de exemplu, nuditatea ca formă de protest.

Distincția dintre semn și simbol o realizează foarte clar hermeneutul Paul Ricoeur, unul din autorii ai cărui cercetări le vom aminti frecvent în cadrul acestui curs. Criteriul cel mai limpede pentru distincția între simbol și semn este reportul revelare/ascundere. Simbolului este purtător deopotrivă al unui sens imediat și al unui sens ascuns care se oferă și se ascunde, în același timp.¹ Simbolul, spre deosebire de semn, cunoaște plurivalența sensurilor.

Prin simbol, Paul Ricoeur înțelege „orice structură de semnificație în care textul direct, primar, literal desemnează, pe deasupra, un alt sens – indirect, secundar, figurat, ce nu poate fi sesizat decât prin mijlocirea celui dintâi”. Această „extensie” o are și interpretarea, prin care se înțelege „strădania unei gândiri ce încearcă să descifreze sensul ascuns în sensul aparent, și să desfășoare nivelurile de semnificație implicate în semnificația literală”.²

De aici, nevoia de interpretare a simbolurilor pentru a le înțelege. Simbolul ne face să gândim, simbolul ne oferă un dar „la modul enigmatic”. Autorul distinge între simbolurile „primare” și cele „mitice”, acestea din urmă fiind cele care arată structura intențională a simbolului. Simbolul ascunde o dublă intenționalitate: intenționalitatea primă („triumful semnului convențional asupra celui natural”) și intenționalitatea secundă, care vizează „o situație a omului în sacru”.

Relația analogică dintre cele două sensuri nu poate fi obiectivată, deoarece sensul simbolic e constituit în și

prin sensul literal. Acesta operează analogia dându-ne analogul - intenționalitatea primară dă sensul secund. Simbolul este mișcarea sensului primar care ne face să participăm la sensul latent și care, astfel, ne asimilează simbolizantului. Există „o dinamică și o viață a simbolurilor”.

Pentru Ricoeur, explică David Pellauer, simbolul este cel care face posibilă înțelegerea experienței umane. Simbolurile „rodesc” din trei tărâmurii diferite ale experienței umane, ireductibile unul la celalalt, dar prezente toate trei în orice simbol autentic: dimensiunea cosmică, cea onirică și cea poetică. Semnificațiile lor sunt inepuizabile și ireductibile la concept, dar pot fi înțelese printr-un „concept la limită”, un „concept indirect” care funcționează într-o modalitate regulativă și care ridică simbolul la nivel de „speculație”. Limbajul simbolic trimite dincolo de sine, „la realitatea însăși, care nu este niciodată epuizată prin limbaj”.³

Ricoeur discută despre puterea de a re-descrie realitatea pe care o au atât simbolul, cât și metafora. Pentru a gândi metaforic sau simbolic nu avem nevoie de cuvinte noi, ci de o întrebuintare diferită decât uzul comun, a cuvintelor obișnuite. Este o problema de gândire simbolică (sau metaforică) și nu de semantică. Așa cum nici un cuvânt nu este exclus posibilității de a fi folosit într-o metaforă vie, iar întregul lexicon este deschis discursului metaforic, tot așa nici un cuvânt nu pare exclus posibilității de a numi și de a funcționa în descrierea unui simbol. Tot ceea ce la ce ne putem referi prin limbă poate deveni un simbol.⁴

Dar, spre deosebire de metaforă, simbolul are un aspect non-semantic. Simbolul are o „putere” care nu este numai puterea limbajului, ci abilitatea nu doar de a redescrive lumea, ci de a o experimenta ca și creând-o. De aceea, simbolul nu este o creație liberă precum metafora. Logica sa depinde de ordinea cosmică pe care o reprezintă, de o logică a corespondenței. În timp ce o metaforă poate muri, simbolul este numai transformat, nu își pierde „statutul simbolic”.⁵

Nu suntem interesați exclusiv de figura particulară a simbolului ca figură de stil, cât de gândirea și de comunicarea simbolică în general. Comunicarea simbolică este acel act de comunicare realizat prin limbaj figurat, deci care are particularitatea de a suporta mai multe interpretări. Prin comunicarea simbolică putem surprinde elemente ale realității despre care nu am putea discuta la fel de eficient prin folosirea conceptelor obișnuite.

Vom include comunicarea de tip metaforic în categoria comunicării simbolice, deoarece metafora are în comun cu simbolul posibilitatea de a suporta mai multe interpretări și se bazează, ca simbolul, pe o interpretare a realității alta decât cea realizată prin limbaj comun.

1.2.

Metafora – piatra de temelie a experienței umane

Metafora este de cele mai multe ori definită ca fiind o figură de stil. Etimologic, metafora provine din grecescul *meta-phora* și este acea figură de stil care constă în a atribui unui cuvânt un înțeles nou pe baza unei comparații subînțelese; cu late cuvinte, prin metaforă să transferă o semnificație de la un obiect la altul.

După unii autori, metafora reprezintă doar una din modalitățile prin care oamenii își pot folosi limbajul (o simplă figură de stil). Dar, după alți autori, metafora este inerentă naturii limbajului însuși, este caracteristica sa esențială, natura sa. Cu alte cuvinte, metafora nu este numai o figură de stil, ea este caracteristica esențială a limbajului uman.

Pentru unii teoreticieni, precum Lakoff și Johnson, metafora ține în principal de gândire și abia apoi este o problemă de limbaj.⁶

Și pentru Hans Georg Gadamer, metafora se află la baza gândirii, începând cu formarea conceptelor. Formarea conceptelor se bazează pe performanța metaforică a limbii de a sesiza similitudinile dintre ceea ce este diferit,

prin ceea ce Gadamer numește genialitate proprie limbii, o logică vie proprie limbajului. Metafora nu este folosirea figurativă a unui cuvânt, ci conceptele înseși sunt metaforice.

Încă din Grecia Antică, Platon și Aristotel considerau că formarea conceptelor se efectua pe baza unor accidente și relații. Analizând sensul contemplației (*theoria*) în antichitatea greacă, Gadamer ajunge la concluzia că cel care contemplă acordă o foarte mare importanță acelor aspecte particulare ale lucrurilor, importante pentru contemplator. Prin sesizarea a ceea ce este particular (accidental), se realizează totodată o îmbogățire a conceptului general. Formarea conceptuală nu urmează schema logică a inducției și abstractizării, ci ține de fie de manifestarea lucrurilor, fie de relevanța lor pentru noi. Limba este capabilă să surprindă elementul comun al lucrurilor diferite, similitudinile, dar fără să fie o generalitate generică, seacă. Capacitatea dialectică de a descoperi similitudini și de a privi laolaltă lucruri din perspectiva unuia singur este prezentă și în procedeul analogiei, procedeu ce stă la baza gândirii umane și la baza științei chiar. Metafora este doar varianta sa retorică.

Pentru Aristotel, formarea conceptuală naturală a limbii se derulează neconținut și beneficiază de o libertate nedogmatică în care ceea ce e comun experienței ne conduce către general. Aceasta face posibilă știința, dar nu e încă o știință. De aceea, legitimitatea științifică a performanței logice a limbajului este pusă sub semnul îndoielii prin raportare la idealul științific al demonstrației. Meritele sale sunt recunoscute în retorică, unde sunt înțelese ca mijloc artistic al metaforei.

Spre deosebire de formarea științifică a conceptelor, cea naturală se orientează în întregime în funcție de aspectul omenesc al lucrurilor, de sistemul nevoilor și intereselor sale și derivă mai curând din accidente. Din această perspectivă, există o tensiune neîncetată către generalitatea conceptului și către semnificația pragmatică.⁷

În spațiul românesc, Ștefan Avădanei definește metafora astfel: „metafora constituie fenomenul sau procesul

general al reprezentării analogice în organizarea și interpretarea experienței umane”.

Caracteristica principală a metaforei este universalitatea acesteia. Prin universalitatea metaforei, înțelegem că aceasta este prezentă în toate dimensiunile existenței umane. Una din marile metafore ale contemporaneității este faptul de a folosi cuvinte (realitate prezentă la un moment dat) pentru ceea ce-ți scapă (realitatea absentă), fenomen ce asigură totodată ubicuitatea metaforei.

Metafora funcționează după principiul transferului. Rolul metaforei este transferarea sensului dinspre ceea ce este cunoscut, clar, explicit către ceea ce este necunoscut, misterios, inaccesibil, (respectiv dintre verbal și nonverbal, real și imaginar).

De aceea, metafora este unul dintre procesele fundamentale ale gândirii umane. Gândirea în general, și constituirea logicii în special, este metaforică. Acest lucru nu înseamnă o subordonare a logicii față de metaforă și retorică și nici faptul că metafora ar reprezenta un model constitutiv pentru știință, filosofie și cultură, ci faptul că metafora este inerentă procesului de constituire a logicii. Metafora care este componenta esențială a oricărui fel de raționament.⁸⁹

Metafora este o formă de discurs potrivită și pentru a discuta despre realități paradoxale, imposibil de conceput în limbaj științific. Metafora este folosită pentru a vorbi pertinent despre *Logos*-ul paradoxal, discursul filosofic metaforic despre divinitate fiind legitimat în creștinism. De asemenea, vorbirea metaforică este utilă nu numai în cazul paradoxului, ci și al altor realități care scapă formulării discursive.

De exemplu, în tradiția bizantină, arată Dan Chițoiu, se foloseau modalitățile metaforice ale limbajului sau limbajul poetic pentru indicarea într-un mod cât mai adecvat a unor realități și experiențe inefabile, inclusiv la nivelul experienței cotidiene, pentru rezolvarea problemelor de tip paradoxal (de exemplu, vorbirea despre *Logos* la modul persoanei sau despre Adevărul